

*Селезньова І. Р., здобувач вищої освіти,
Іваницька О. П., професор кафедри політології та державного управління,
Донецький національний університет імені Василя Стуса*

ТРАНСФОРМАЦІЯ БРИТАНСЬКОЇ КОЛОНІАЛЬНОЇ ІМПЕРІЇ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Анотація. У статті розглянуто ключові етапи становлення, розвитку та занепаду Британської колоніальної імперії, що стала однією з найвпливовіших у світовій історії. Окреслено поступові кроки британського керівництва щодо реформування колоніальної системи та юридичні засади переходу до моделі домініонів. Узагальнено процес деколонізації в Азії, Африці та Карибському регіоні, фінальним етапом якого стала передача Гонконгу Китаю у 1997 році. Показано, що результатом трансформації стало утворення Співдружності націй – міжурядового об'єднання суверенних держав, яке зберігає історичні зв'язки колишньої імперії.

Ключові слова: метрополія, колонія, Британська колоніальна імперія, Гонконг, Співдружність націй.

Вступ. Роль та місце Британської колоніальної імперії в історії світового колоніалізму є феноменальними й безпрецедентними. Це стосується території, кількості колоній, націй та народів у її складі. Вона панувала декілька століть на всіх континентах Землі, окрім Антарктиди. Британська імперія пройшла тривалий шлях від епохального процвітання до занепаду та тотальної трансформації. Ці обставини мотивують упродовж років стабільний науковий інтерес до досліджуваної нами проблематики. Отже, метою нашої розвідки є аналіз особливостей існування та розвитку Британської колоніальної імперії від розквіту до занепаду, причин та наслідків цього процесу.

Основний текст. Британія не була першою в європейському колоніальному процесі. Його розпочали відносно відсталі країни: Іспанія, Португалія, Нідерланди. До того ж Британія на першопочатках мала на меті внутрішню колонізацію. Йдеться про боротьбу з Ірландією, над якою Лондон встановив повний та остаточний контроль на початку XVI століття [1, с. 42–48].

Низка обставин, які мала Британія, зокрема стратегічне геополітичне розташування, створення потужного флоту, модернізаційні процеси капіталістичного характеру в економіці, брак власних ресурсів, зумовили додавання Британії у зовнішні колоніальні процеси, у яких вона швидко здобула першість. Станом на початок XX століття вона займала територію в 32 млн кв. км, тобто 22 % земної суші, та в ній проживало 24 % населення планети. У часи розквіту її часто описували фразою «імперія, над якою ніколи не заходить сонце», оскільки через величезні розміри сонце завжди світило принаймні над якоюсь її частиною. XIX століття також не дарма називали «британським століттям». Могутність цієї держави базувалась на фунті стерлінгів, який обслуговував 80 % світової торгівлі, флоту за формулою «стандарт двох флотів» та фритредерстві (безмитна експортна та імпортна торгівля) [2, с. 63; 3, с. 66–67].

Проте з початком XX століття відбулися величезні геополітичні зміни. Через участь у двох світових війнах та втрату значних ресурсів Британія втрачала свої переваги і можливість утримувати у покорі свої колонії. Вона була позбав-

лена свого престижу та економічного та військового авторитету. Це перша причина занепаду Британської імперії. Друга полягала у тому, що після завершення Другої світової війни радикально змінилася міжнародна ситуація: спостерігалось домінування двох наддержав – СРСР та США, які не підтримували колоніальні порядки. Британія винесла собі вирок після підписання Атлантичної хартії зі США у серпні 1941 року, за якою Лондон зобов'язувався через отримання американської допомоги визнати принципи побудови повоєнного світу і розпустити колоніальну імперію. Зрештою у колоніях розпочався потужний національно-визвольний рух, який Британія намагалася приборкати, але не впоралася, бо зіткнулась із повстаннями, як-от: повстання Мау-Мау в Кенії [1, с. 132–256].

Британські очільники зважено й своєчасно реагували на зміни у своєму міжнародному статусі та на ситуацію в колоніях. Вони розпочали відповідну трансформацію імперії, усвідомлюючи, що спираючись лише на владні функції, втраять колоніальні володіння. Вже у 1887 році деяким колоніям було надано статус домініону, тобто вони стали менш залежними від метрополії. У 1926 році за декларацією Бальфура домініони отримали статус автономій. У 1931 році був ухвалений парламентом Вестмінстерський статут, який обмежував застосування британського законодавства у колоніях і неможливість скасовувати закони, ухвалені в домініонах, імперія була перейменована у Британську співдружність націй [4, с. 30–35].

Упродовж ХХ століття відбулися масштабний розпад Британської імперії та надання незалежності колоніям, особливо в Азії та Африці: в 1947 році незалежність отримали Індія, яку називали «перлиною корони», Пакистан, Бірма. У 1950–1960-х роках незалежність в Африці отримали понад 12 країн, на Карибських островах – 5 країн. Фінальним акордом трансформації Британської колоніальної імперії вважається перехід Гонконгу до Китаю у 1997 році за формулою «одна країна – дві системи».

Співдружність націй (назва колишньої Британської колоніальної імперії), до якої сьогодні входять 56 держав, більшість з яких були колоніями. За кількістю учасників вона займає друге місце у світі (після ООН). Співдружність націй не є політичною чи військовою організацією. Це міжурядова організація, головою якої є нинішній король Великобританії Чарльз III [5, с. 145–146].

Висновки. Отже, історія Британської колоніальної імперії досить тривала. Досвід, виокремлений із становлення і розвитку, залишається актуальним. Британія застосовувала досить раціональний метод трансформації колоніальної імперії в міжурядову організацію Співдружність націй.

Список використаних джерел

1. Ferguson N. *Empire. How Britain Made the Modern World*. London: Penguin Books, 2003. 273 p.
2. Гончаренко А. В. Сафонова Т. О. Велика Британія та еволюція колоніальної системи (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Сумський історико-архівний журнал*. 2020. № 35. С. 60–71.
3. *Історія Великої Британії: навч. посіб.* Київ: КНП, 2017. 206 с.
4. Левчук М. В. Прецедентне право та загальна правова спадщина Співдружності націй. *Наше право*. 2015. № 5. С. 30–35.
5. Авдеєнко О. О. Еволюція відносин Великої Британії зі Співдружністю націй. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 44, т. 2. С. 144–148.